

יעקב שטרית

זכיה מדין שליחות (קידושין מ"ב ע"א)

ראשי פרקים:

1. שיטות הראשונים בסוגיא
א. שיטת הר"ן והתוס'
ב. שיטת הריטב"א
ג. שיטת הרשב"א
2. מחלוקת האחרונים בעניין זכיה מדין שליחות
3. מחלוקת האחרונים בעניין שליחות בפדיון הבן
א. שיטת הטי"ז
ב. שיטת הש"ך
ג. שיטת קצוה"ח
4. סיכום

1. שיטות הראשונים בסוגיא

(א) שיטת הר"ן והתוס'

שיטה זו גורסת באופן עקרוני שזכיה היא מדין שליחות. הר"ן (קידושין ט"ז ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה "גרסינן") טוען, שסוגיתנו בגמרא מורכבת משני שלבים, שלב ההוא אמינא ושלב המסקנה. נקודת המוצא של שלב ההוא אמינא היא, שזכיה אינה מדין שליחות, שהרי אם נניח אחרת, אז נצטרך להסביר מדוע לא הקשתה הגמרא: והא קטנים לאו בני זכיה נינהו, כשם שהקשתה: "והא קטנים לאו בני שליחות נינהו", שהרי אם זכיה מדין שליחות, כל התנאים שמופיעים בענייני שליחות אמורים להופיע בענייני זכיה, וכשם שקטן לא יכול למנות שליח, כך קטן לא יהיה בר זכיה, וכיון שהגמרא לא הקשתה כך, משמע שזכיה אינה מדין שליחות. אולם כאמור, זהו שלב ההוא אמינא, שלב זה נדחה בהמשך בטענה שבלתי אפשרי שהלימוד מהפסוק הוא בדיני זכיה, שהרי כדי שזכיה תחול היא צריכה להיות מוחלטת, וכאן הזכות אינה מוחלטת דאיכא דניחא ליה בהר ולא ניחא ליה בבקעה... לכן לומדת הגמרא מן הפסוק ענייני אפוטרופסות. ממילא, אין ראייה שזכיה אינה מדין שליחות. מקור נוסף שמביא הר"ן לבירור העניין הוא הגמרא בב"מ (ע"א ע"ב). שדנה בענייני זכיה ביחס לגוי ובהבדל שבין גוי לקטן בהקשר זה. ממהלך הגמרא שם עולה, שמקור הזכיה הינו מדרבנן, כלומר, ברמה העקרונית כל התנאים שקיימים בשליחות אמורים להתקיים בזכיה, אבל בקטן ישנה גזירת חכמים, שלמרות שאינו יכול למנות שליח, יכול לזכות. בהמשך דבריו, מתייחס הר"ן לסיבת התקנה ולשאלה, מדוע גזירת חכמים לא הורחבה גם לענייני שליחות.

תוסי' טוענים בכמה מקומות (גיטין ס"ד ע"ב, פסחים צ"א ע"ב, סנהדרין ס"ח ע"ב), שזכיה היא מדין שליחות ומקור הזכיה מדרבנן. אחד המקורות לשיטת התוסי' הוא מהגמרא בנדריים (ל"ו ע"ב) שמתלבטת בשאלה, האם אדם שתורם משדהו על מנת לזכות את חברו צריך את דעת החברי' מצד אחד, זוהי זכות לבעל השדה, שהרי שדהו נפטרת מחיוב התרומה ללא הפסד. ומצד שני, למרות שאין כאן הפסד ממוני, עדיין ישנו צד של נזק, שהרי בסופו של דבר אותו חבר לא זוכה לקיים את מצות תרומה. מוכיח תוסי' מגמרא זו, שזכיה מדין שליחות, שכן למרות שלא היה מינוי בפועל, היה אפשר לזכות את בעל השדה. הוכחת תוסי' מתבססת על הכלל הקיים בדיני תרומות: "מה אתם לדעתכם, אף שלוחכם לדעתכם", ואם התורם לא נקרא שלוחו של בעה"ב, אין מקום לשאלת הגמרא. ממילא, משמע שזכיה מדין שליחות. וכן הגמרא בכתובות (י"א ע"א) אשר קובעת: "גר קטן מטבילין אותו על דעת בי"ד, כיון שזכות היא לו". שואל תוסי', כיצד יכולים בי"ד להטביל את הקטן, הרי זכיה מדין שליחות וא"כ לא מובן איך הזכיה לקטן אפשרית שכן קטן לא יכול למנות שליח, ויותר מכך, בסופו של דבר מדובר בגוי, והגמרא בב"מ (ע"א ע"ב) כבר הוכיחה שקיים הבדל מהותי בין קטן לבין גוי - קטן אינו יכול למנות שליח אבל ברגע שיגדל יוכל, גוי, לעומת זאת, לעולם לא יוכל למנות שליח. הבדל זה משליך באופן ישיר על ענייני זכיה (שהרי זכיה היא מדין שליחות), קטן, אפשר לזכותו למרות שלא יכול למנות שליח כעת, אך לגוי, לעולם אי אפשר לזכות. מתרץ תוסי', כיון שבאותה זכיה הגוי הופך לישראל - הזכיה אפשרית, אבל כיון שבסופו של דבר הוא עדיין קטן מקור הזכיה היא מדרבנן. א"כ ראינו משני המקורות הללו שזכיה מדין שליחות. אולם בהמשך התוסי' (כתובות י"א ע"א וכן ברש"י שם), ישנו פירוש אחר שמבוסס על הגמרא בב"מ (ע"א ע"ב) אולם בגירסא שונה, שמשמיטה את המילה 'דרבנן', ומהלך הגמרא הינו זה: היתה הוא אמינא להשוות בין קטן לבין גוי, כמו שלקטן אין שליחות אבל ישנה זכיה מדאורייתא, כך לגוי שאין שליחות תהיה זכיה מדרבנן, והוא אמינא זאת נדחית בגלל העובדה שלקטן ברגע שיגדל, תהיה שליחות מה שלא נכון בגוי. לפי פירוש זה יוצא שההוא אמינא מדברת על מקרה בו ישנה זכות וחובה, אבל במקום שבו ישנה זכות גמורה (כמו גר קטן שמטבילין אותו על דעת בי"ד), אז כמו שהזכיה היא מדאורייתא כך יכולה להיות שליחות לקטן מדרבנן "ואע"ג דזכיה הוי מטעם שליחות, ואין לו שליחות מן התורה, הני מילי בדבר שיש בו קצת חובה... אבל הכא שזכות גמור הוא לו - יש לו דין שליחות". ואם נקשה, שכל זה נכון בהוא אמינא, אבל בסופו של דבר זה נדחה, ניתן לתרץ, שמה שהגמרא דחתה זה את ההשוואה בין גוי לקטן, אבל כמו שבמקרה בו ישנה קצת חובה אין שליחות אבל ישנה זכיה מדרבנן, כך במקרה שבו ישנה זכות גמורה (מדאורייתא), תהיה שליחות לקטן.

¹ עיין בהקשר לזה בחידושי הרשב"א (הוצאת מוסד הרב קוק) עמ' רל"ח הערה 67.

זכיה מדין שליחות

עולה מכאן, כי לפי הגירסא הראשונה - שיטות תוס' והר"ן מתאימות, כלומר, זכיה מדין שליחות ומקור הזכיה מתקנת חכמים שמתייחסת אך ורק לזכיה ולא לשליחות. אבל לפי הגירסא השניה שאינה גורסת את המילה 'דרבנן', עולה שאכן זכיה מדין שליחות, אבל השאלה היא באיזו זכיה מדובר: אם זו זכיה שיש בה חובה, אין שליחות לקטן ומקור הזכיה הוא דרבנן, אבל אם ישנה זכיה גמורה, הזכיה היא מדאורייתא ומדרבנן ישנה שליחות לקטן.

(ב) שיטת הריטב"א

הריטב"א סובר, שזכיה אינה מדין שליחות (ריטב"א על קידושין מ"ב ע"א, כ"ג ע"ב).

לפי שיטה זו יוצא שאפשר לזכות גם למי שאינו בר שליחות, וראיה לשיטתו מהגמרא בקידושין (מ"ב ע"א), שהרי כמו שהגמרא הקשתה: "והא קטנים לאו בני שליחות ניהו", היתה צריכה להקשות: והא קטנים לאו בני זכיה ניהו, ומכיון שלא הקשתה כך, עולה שאפשר לזכות לקטן למרות שאינו יכול למנות שליח, כלומר זכיה אינה מדין שליחות.

אולם על הריטב"א קשה הגמרא בב"מ (ע"א ע"ב) שראינו לעיל, ממנה משמע שזכיה מדין שליחות. דרך אחת לתרץ, היא לגרוס גירסת התוס' בכתובות (י"א ע"א) ללא המילה 'דרבנן', אך נראה מדברי הריטב"א שאינו גורס כך, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא. מתרץ הריטב"א, שניתן להבין את הגמרא בב"מ (ע"א ע"ב) באופן אחר ולומר, כמו שלקטן, למרות שאין שליחות, יש זכיה מדאורייתא, כך גוי למרות שאין לו שליחות תהיה לו זכיה מדרבנן (הריטב"א, בניגוד לתוס', מייחס את המילה דרבנן לגוי ולא לקטן). בהמשך, מהלך זה נדחה בגלל השוני הקיים בין גוי לקטן, אבל עדיין מובן שקטן זוכה מדאורייתא למרות שאינו יכול למנות שליח, כלומר זכיה אינה מדין שליחות.

ישנה ראייה נוספת לדברי הריטב"א מהגמרא בקידושין (כ"ג ע"ב), שעוסקת בשאלה, האם עבד כנעני יכול למנות שליח שיזכה לו בגט שחרורו. מחד, ישנה גזרה שוה בין אשה לעבד וכמו שאשה יכולה למנות שליח לקבל גיטה, כך עבד יכול למנות שליח, ומאידך, שמא אשה יכולה למנות שליח כיון שהיא יכולה לקבל את הגט, משא"כ עבד שאינו יכול לקבל את גיטו (שהרי הוא קנוי לאדונו ע"פ שיטת ר' שמעון בן אליעזר שלא סובר "גיטו וידו באין כאחד"), וממילא לא יוכל למנות שליח, למרות ההסתפקות בשאלה האם עבד יכול למנות שליח, נפסק שאחרים זוכים לו - משמע שזכיה אינה מדין שליחות.²

² עיין ברין (שם, ד"ה ייזכי תימא"), דדוחה ראייה זו.

ג) שיטת הרשב"א

ישנה מחלוקת אחרונים בדעת הרשב"א, האם הוא סובר שזכיה מדין שליחות או אינה מדין שליחות.

הרשב"א בפירושו לסוגיא בנדרים (ל"ו ע"ב), ממנה משמע כי זכיה מדין שליחות, שכן יכול השליח לתרום למרות שבעל הבית לא מינה אותו וזה נחשב "לדעתכם", מקשה מהגמרא בחולין (י"ב ע"א) ממנה משמע, שאם אין מינוי מפורש של שליח אז הזכיה היא בלתי אפשרית.

מתרץ הרשב"א³, שהגמרא בנדרים מדברת באוקימתא של התורם משלו על של חברו, לעומת הגמרא בחולין שעוסקת באוקימתא של האומר לשלוחו צא ותרום לי, כלומר ישנו הבדל בין מקרה בו אדם תורם משדהו ומזכה את בעה"ב לבין מקרה בו אדם תורם משדהו של בעה"ב על מנת לזכות את בעה"ב.

עתה יש לברר, האם התירוץ משנה את הנחת היסוד של השאלה שזכיה מדין שליחות או לא? - בשאלה זו חלקו האחרונים(עיין הערה 3):

1) דעה אחת בשיטת הרשב"א היא, שהוא סובר שזכיה מדין שליחות, שהרי בסופו של דבר הגמרא בנדרים (ל"ו ע"ב) אומרת, שאפשר לתרום גם ללא מינוי מפורש של בעה"ב, ומה שהתחדש בעקבות התירוץ הוא, שהתרומה תהיה אפשרית רק כאשר האדם תורם מרכושו ומזכה את בעה"ב, כיון שבענייני תרומה נקוט בדינו הכלל "מה אתם לדעתכם", אף שלוחכם לדעתכם".

2) דעה אחרת היא, שבעקבות תירוץ הרשב"א מתבררת שיטתו העקרונית, שזכיה אינה מדין שליחות. נקודת המוצא של השיטה הקודמת מבוססת על ההנחה, שדין שליחות בהקשר של תרומה נאמר גם ביחס למקרה שאדם תורם משדהו ומזכה את בעה"ב, אבל מתירוץ הרשב"א עולה, שהדין של שליחות ביחס לתרומה נאמר רק לגבי המקרה שמובא במסכת חולין (י"ב ע"א), ואילו הגמרא בנדרים (ל"ו ע"ב) לא מדברת על תרומה. אמנם שדהו של בעה"ב לא חייב בתרומה כתוצאה מפעולת החבר, אבל הכלל בדיני שליחות בתרומה מתייחס רק למקרה שבעה"ב תורם בפועל והמצוה נקראת על שמו (מה שלא קיים במסכת נדרים, שהרי אם לא כן, לא מובנת התלבטות הגמרא והחשש, שבגלל שבעה"ב מפסיד את המצוה, לא ירצה בכלל שיתרמו בשבילו).

ניתן לומר ששורש המחלוקת בין שיטות אלו, הוא בשאלה כיצד להגדיר שליחות בתרומה, האם שליח מוגדר בתור אחד שפוטר את שדה חברו מתרומה, למרות שהשדה הספציפית של בעה"ב לא עברה תהליך של תרומה בפועל, או שמא בשביל להקרא שליח בתרומה, צריך לפטור את בעה"ב מתרומה, אבל אך ורק ע"י תרומה משדהו של בעה"ב, שהרי ניתן לחלק את

³ עיין ברשב"א לקידושין (הוצאת מוסד הרב קוק) עמ' רל"א הערה 63, לעומת "שיעורי ר' שמואל" לקידושין בעניין זכיה מדין שליחות (עמוד רנ"ח) לדעת הרשב"א.

זכיה מדין שליחות

תהליך התרומה לשני שלבים: שלב ראשון הוא שבעל השדה יגדיר את רצונו לתרום משדהו, והשלב השני הוא שלב הביצוע בפועל של לקיחת התרומה עצמה. האם בשביל להקרא שליח של בעה"ב צריך לעבור שלבים אלו, או שמא עצם העובדה ששדהו של בעה"ב פטורה עכשיו מתרומה הופכת את האדם הפוטר שליח של בעה"ב (גם אם בפועל נלקחה התרומה משדה אחרת). למותר לציין שלשתי השיטות, בכדי שהתרומה תחול צריך את השלב הראשון, שבו מתגלה הרצון של בעה"ב לתרום - ללא שלב זה לא תחול התרומה.

מתוך פירושו של הרשב"א לסוגיא במסכת קידושין (מ"ב ע"א), קשה מאוד להסיק מה היא דעתו העקרונית, כיון שמביא מספר ראיות לשיטה האומרת שזכיה מדין שליחות, וכן מביא מספר ראיות לשיטה האומרת שזכיה אינה מדין שליחות.

2. מחלוקת האחרונים בעניין זכיה מדין שליחות

עד עתה עסקנו בשאלה האם זכיה מדין שליחות או לא, והראנו שבנושא זה ישנה מחלוקת ראשונים. עתה נברר מה הטעם לומר שזכיה מדין שליחות, אפשרות אחת היא שזה גזירת הכתוב, ואפשרות שניה היא משום אן סהדי. קצוה"ח (רמ"ג סעיף י"ח ס"ק ח') מביא את דעת תרומת הדשן (סימן קפ"ח) בשאלה, האם משרתת יכולה להפריש חלה ללא מינוי מפורש של בעה"ב, מתוך נקודת הנחה שאם המשרתת לא תפריש את החלה ותחכה לבעה"ב - העיסה תחמיץ. תרומת הדשן פסק, שהמשרתת יכולה להפריש את החלה גם במקום שאין חשש שהעיסה תחמיץ, וזאת משום שזכיה מדין שליחות, ואם נקשה מהגמרא בחולין (י"ב ע"א), שם עולה שבשביל תרומה צריך מינוי בפועל, ניתן לתרץ שדווקא במקרה של תרומה צריך מינוי בפועל, כיון שבתרומה ישנה האפשרות להפסיד ממנו, ע"כ ללא מינוי אנו חוששים שתרומת השליח לא תהיה לרצונו של בעה"ב, ולכן אין זו זכות בשבילו, אבל בהפרשת חלה, שהיא חובה קבועה של כזית - אין חשש כזה, ולכן ההפרשה אפשרית גם ללא מינוי.

בהמשך דבריו טוען תרומת הדשן, שקשה לשיטתו מהגמרא בב"מ (כ"ב ע"א), בה נאמר בפירוש "תירגמא רבא אליבא דאביי דשויה שליח", כלומר ללא מינוי מפורש אין השליחות יכולה לחול. על כך מתרץ תרומת הדשן, שבגמרא זו מתברר הדין שבזמן התרומה צריך לדעת שרצונו של בעה"ב לתרום, וכיון שבמקרה שלנו ברור שכך המצב, אין בעיה להפריש. קצוה"ח במקום חולק על תרומת הדשן, ופוסק שאותה משרתת אינה יכולה להפריש. לצורך דבריו מביא את הרשב"א והתוס' בנדריס (ל"ו ע"ב), וטוען שהגדר שעולה הוא שזכין ל... ולא זכין מ... כלומר בשביל לזכות למישהו, אי אפשר להשתמש ברכושו, הדרך היחידה להשתמש ברכושו הינה ע"י שליחות. מכיון שבמקרה שלנו מדובר שהמשרתת רוצה להפריש מחלה של בעה"ב - הדבר בלתי אפשרי מכיון שלא היה מינוי, וזאת למרות שבעה"ב

קול ברמה

יהיה מרוצה מכך, שהרי בתרומה לא שייך עניין רצונו של בעה"ב, אלא ישנה גזירת הכתוב: "מה אתם לדעתכם, אף שלוחכם לדעתכם".

ראיה נוספת לשיטת קצוה"ח, היא מתוסי' בנזיר (י"ב ע"א ד"ה י"מ"ט"י) העוסק במקרה בו אשה ממנה את חברתה שתפריש לה תרומה מחלה, עוד לפני שהחלה נאפתה. לשיטת תרומת הדשן, לא מובן הצורך של תוסי' להעמיד את המקרה דווקא ישנו במינוי שליח, הרי אם זו זכות לבעה"ב, גם ללא מינוי, השליחות מתקיימת. אלא מוכח מתוסי', שכדי לזכות את בעה"ב מרכושו, צריך מינוי ממש, וכל עוד אין מינוי - אין אפשרות לזכות את בעה"ב.

את שורש המחלוקת בין קצוה"ח לתרומת הדשן ניתן למצוא בקצוה"ח (סימן ק"י סק"ט, א'). מקשה שם קצוה"ח, מהגמרא בב"מ שמשווה בין שליחות שלא מדעת לבין יאוש שלא מדעת, והרי ביאוש שלא מדעת נפסקה הלכה כאביי דלא שמיה יאוש, וא"כ גם שליחות ללא מינוי אינה נקראת שליחות, ומכאן קשה על הסוברים זכיה מדין שליחות. מתרץ קצוה"ח, שישוד הקושיה הוא ההנחה המוטעית שזכיה מדין שליחות, משום שאנן סהדי שהזוכה חפץ בשליחות וממילא כאילו מינהו, אבל אם נסביר שזכיה מדין שליחות זה גזירת הכתוב - הקושיה מתורצת.

בתירוץ זה של קצוה"ח, מתורצת הסתירה בין הגמרא בנדרים (ל"ו ע"ב) לגמרא בב"מ (ע"א ע"ב), הרי מהגמרא בנדרים משמע שזכיה אפשרית גם ללא מינוי מפורש, ואילו מהגמרא בב"מ משמע שזכיה אפשרית רק ע"י מינוי. מסביר קצוה"ח, שזכיה היא מדין שליחות, וכל דין זכיה נלמד מגזירת הכתוב, שנלמדת משני פסוקים, האחד בענייני שליחות והשני בענייני זכיה, הפסוק שמדבר על זכיה בא ללמדנו שבענייני זכיה חלים כל הכללים שחלים בדיני שליחות, למעט הצורך במינוי שליח. למרות שלא היה מינוי, הזכיה אפשרית כל עוד היא מתבצעת ברכושו של המזכה ולא ברכושו של בעה"ב, שהרי בשביל להשתמש ברכושו של בעה"ב צריך מינוי ממש.

אך אם נלמד את ענייני זכיה מצד אגן סהדי, אזי ברגע שבעה"ב יהיה מרוצה מהשליחות, השליחות תחול ללא שום קשר לדיני שליחות. וחוזרת הקושיה, שהרי כמו שיאוש שלא מדעת - לא הוי יאוש, כך שליחות שלא מדעת - לא הוי שליחות? - ניתן לטעון ששתי האפשרויות הללו בטעם זכיה מדין שליחות (האם זה משום גזרת הכתוב או אגן סהדי), מהוות את נקודת המחלוקת בין קצוה"ח ובין תרומת הדשן.

לפי תרומת הדשן, זכיה מדין שליחות מטעם אגן סהדי, ולכן למרות שלא היה מינוי - הזכיה אפשרית, שהרי בעה"ב מרוצה מכך. אולם לפי קצוה"ח, הגדר הוא מטעם גזרת הכתוב והכלל שקיים בדיני שליחות זכין ל... ולא זכין מ... קיים גם בזכיה.

נפק"מ אפשרית בין שתי השיטות הללו היא, במקרה שאדם אמר לשלוחו צא ותרום לי בעין בינונית, ומישהו אחר שמע ותרם תרומה באותו שיעור. לשיטת תרומת הדשן - התרומה חלה, שהרי בסופו של דבר בעה"ב מתרצה

בכך, ואילו לשיטת קצוה"ח התרומה לא חלה, שהרי מדובר ברכושו של בעה"ב ובכדי שהתרומה תחול צריך שיהיה מינוי ממש.

3. מחלוקת האחרונים בעניין שליחות בפדיון הבן

ישנה מחלוקת אחרונים המופיעה בשו"ע (יו"ד סימן ש"ה ס"י) בשאלה, האם בי"ד יכולים לפדות קטן שאביו נפטר לפני תאריך הפדיון. הרמ"א פסק: (א) אב אינו יכול למנות שליח בכדי שיבצע במקומו את פדיון הבן. (ב) כאשר האב מת, אין לבי"ד את היכולת לפדות את הקטן, אלא צריכים להמתין עד שהקטן יגדל ויפדה את עצמו.

הט"ז במקום מביא את דעת הריב"ש אשר נשאל שאלה בנושא ברכת הפדיון, כאשר אחד מן הנתונים שהופיע בדברי השואל הוא, שבלתי אפשרי לפדות את הבן ע"י שליח או ע"י בי"ד. הריב"ש בתשובתו לא התייחס לאותו נתון ומכאן הסיק הרמ"א את מסקנתו.

בהמשך דבריו מביא הט"ז את דברי בעל ה"צידה לדרך", אשר טוען כי בכל התורה כולה קיים הכלל שלוחו של אדם כמותו, ותמה, מדוע מצוות פדיון הבן שונה, ובעקבות כך מכריע, שניתן לפדות את הבן ע"י שליח. הט"ז במקום מחזק את דעתו של בעל ה"צידה לדרך", ע"י ר"ן, ממנו משמע שאכן האב יכול למנות שליח לפדות את בנו. בהמשך דבריו טוען בעל ה"צידה לדרך", שכאשר האב מת, בי"ד לא יכולים לפדות אותו. על פסק זה חולק הט"ז, אבל במקום מובאת דעתו של הש"ך שמקבל את דעת ה"צידה לדרך", קצוה"ח (סימן רמ"ג ס"ח סק"ט, ז') דוחה את הוכחותיו של הש"ך כנגד הט"ז.

ניתן לומר שעיקר המחלוקת בין האחרונים, היא בשאלה האם בי"ד יכולים לפדות את הקטן לאחר מותו של האב. נושא זה רחב מאוד, ויש בו פנים לכאן וכאן, בעז"ה ננסה לעמוד על עיקרי הדברים:

(א) שיטת הט"ז

הט"ז כאמור, חולק על דעת בעל ה"צידה לדרך". וקשה ממסקנת הגמרא בנדרים (ל"ו ע"ב), שלמרות שלא היה מינוי מועילה התרומה מדין זכין, וא"כ אפשר להשליך עיקרון זה לעניין פדיון הבן, למרות שהאבא לא מינה את הבי"ד - בכל זאת בי"ד יכולים לפדות את הקטן מדין זכין. אלא שאין זו ראייה, שהרי הגמרא בכתובות (י"א ע"א) עוסקת בעניין גר קטן שמגיריים אותו על דעת בי"ד, וכותב תוס' במקום, שאפשר לגייר את הקטן כיון שזוהי זכות גמורה בשבילו. בצירוף שתי המקורות עולה, שישנם שני גדרים: כאשר מדובר בגדול, למרות שלא היה מינוי וישנה זכות עם חובה - אפשר לזכות עבורו, אבל בקטן בכדי שיהיה אפשר לזכות עבורו, צריך שזו תהיה זכות גמורה, ובמידה וזאת איננה זכות גמורה - אי אפשר יהיה לזכות לקטן, וכיון שבי"ד פודים את הקטן, הם גורמים לו להפסד המצוה, כלומר הזכות איננה גמורה, ולכן בי"ד לא יכולים לפדות את הקטן.

ב) שיטת הש"ך

הש"ך מקבל את דעת בעל הייצודה לדרך", ובחיבורו "נקודות הכסף" מתמודד עם ראיות הטי"ז ודוחה אותם:

1) מהסוגיא בנדריים (ל"ו ע"ב), אכן משמע שבתחילת הסוגיא הדיון היה בשאלה, האם זכות עם חובה מוגדרת כזכות, שהרי מצד אחד בעה"ב לא צריך לתרום (זכות) ומצד שני מפסיד את המצוה (חובה), אבל כיון שנפסק שאפשר לזכות את בעה"ב, משמע שזוהי זכות גמורה.

עולה אם כן, שיש מחלוקת בין הש"ך לטי"ז בשאלה כיצד להבין את הגמרא בנדריים - האם הסברא שאומרת שכיון שבעה"ב מפסיד את המצוה, ישנה חובה, נדחית לגמרי ולמסקנה ישנה זכות גמורה, או שמא גם למסקנה, למרות שכשאדם תורם משלו על של חבירו זוהי זכות לחבירו, גם אם בצידה יש חובה ואינה זכות גמורה. הש"ך הבין את הגמרא בדרך הראשונה, והטי"ז הבין בדרך השנייה.

2) אפילו אם נקבל את סברת הטי"ז, שאכן גם למסקנה הגמרא בנדריים (ל"ו ע"ב) מדברת על מקרה של זכות עם חובה, לא מובן מה בין טבילת גר לבין פדיון קטן, שהרי תוסי' אמר בסוף דבריו, שטבילת הגר נחשבת בתור זכות גמורה למרות שהגר מפסיד את המצווה, אם כן, גם בפדיון הבן למרות שמפסיד את המצוה זוהי זכות גמורה בשבילו, ולכן בי"ד יכולים לפדות את הבן הקטן לאחר שהאב מת, גם אם לא היה מינוי.

3) אפילו אם נקבל את הסברא שישנו הבדל בין פדיון הבן לבין גר קטן, עדיין לא מובנת דעת הטי"ז, שהרי בפדיון הבן למרות שבי"ד פודים אותו, בכל זאת המצוה נקראת על שמו של הבן, וממילא לבן אין שום חובה (והסיבה שהמצוה נקראת על שמו של הבן היא מכיון שבי"ד מקנים כסף לקטן, ובעזרת הכסף פודים אותו).

כמו"כ מוכיח הש"ך את דעתו מהסוגיא בנדריים (ל"ו ע"ב). כאשר העלתה הגמרא את ההוא אמינא שבעל השדה יפסיד את המצוה, האוקימתא היתה "התורם משלו על של חבירו", כלומר במקרה בו המזכה נותן כסף לבעל השדה, בעזרת הכסף הזה פוטר את בעל השדה מלתת תרומה, וברור שהמצוה שייכת לבעל השדה ולא למי שביצע את מעשה התרומה בפועל. אותו עיקרון חל בפדיון הבן, שהרי הוא מתאפשר רק ע"י הקניית הכסף לקטן, ולכן המצוה נקראת על שמו ואין כאן שום חובה.

4) מדברי הטי"ז המבוסס על התוסי' בכתובות (י"א ע"א) משמע, שאפשר לזכות לקטן כאשר זאת זכות גמורה. קשה מהגמרא בקידושין (מ"ב ע"א) שם משמע, שאפוטרופסים שהם כח בי"ד יכולים לזכות לקטן גם כאשר ישנה זכות עם חובה, ולכן למרות שבפדיון הבן ישנה זכות עם חובה, בכל זאת ניתן יהיה לפדותו.

זכיה מדין שליחות

הש"ך ממשיך וטוען, שקושיה זו אינה קשה רק על דעת הטי"ז, אלא גם על התוס' בכתובות (י"א ע"א), ממנו עולים שני דברים שסותרים את הגמרא בקידושין (מ"ב ע"א): א) אפשר לזכות לקטן רק כאשר זו זכות גמורה. ב) גם כאשר זו זכות גמורה לקטן, בכל זאת הזכיה היא מדרבנן, ואילו מהגמרא בקידושין משמע שניתן לזכות לקטן אף בזכות שאינה גמורה, וכן משמע, שאם זו זכות גמורה לקטן הזכיה היא מדאורייתא.

הקושיה הראשונה על התוס' מובנת, אך מנין מסיק הש"ך שכאשר זו זכות גמורה הזכיה היא מדאורייתא? כדי להבין את הש"ך, נצטרך לטעון שהש"ך הבין את הגמרא בקידושין (מ"ב ע"א) בצורה שונה מהר"ן (עיין בדעת הר"ן בתחילת המאמר). הש"ך הבין שמלכתחילה נקודת המוצא של הגמרא היתה שזכיה מדין שליחות, ולגבי השאלה מדוע הגמרא לא הקשתה: והא קטנים לאו בני זכיה נינהו, כשם שהקשתה "והא קטנים לאו בני שליחות נינהו" ניתן לתרץ, שהגמרא לא הקשתה כך כיון שניתן היה לתרץ שבמקרה של זכיה גמורה, אפשר לזכות לקטן גם ללא מינוי, אלא בסופו של דבר זאת אינה זכות גמורה ועל כך באה קושית הגמרא.

א"כ עולה מדברי הש"ך, שכאשר ישנה זכות גמורה אפשר לזכות לקטן. לגבי מקור הדין, הכריע הש"ך בהמשך דבריו שהגירסא הנכונה בב"מ (ע"א ע"ב) היא ללא המילה 'דרבנן'. משתי הסוגיות הללו עולה, שכאשר ישנה זכות גמורה לקטן - הזכיה היא מדאורייתא, וזה בניגוד למה שאמרו התוס', שאם יש זכות גמורה הזכיה היא מדרבנן. בסוף דבריו נשאר הש"ך בצ"ע על התוס' בכתובות (י"א ע"א).

ג) שיטת קצוה"ח

1) כאמור, שיטתו של קצוה"ח הינה שזכין ל... ולא זכין מ... וכיון שבסופו של דבר ביי"ד פודים את הקטן מרכושו, תהליך זה יוכל להתבצע רק ע"י מינוי, ואין משמעות לעובדה שבי"ד נותן את הכסף לקטן על מנת לזכות אותו, שהרי ברגע שהכסף ניתן לקטן הוא הופך לרכושו, וכדי להשתמש באותו רכוש צריך מינוי, כמו"כ מוכיח את דעתו מהגמרא בנדרים (ל"ו ע"ב), שם האוקימתא היא דווקא ב"תורם משלו על של חבירו" ולא בתורם משל בעל השדה על של בעל השדה, כיון שבמקרה זה אין הוא אמינא שהזכיה תתאפשר, שהרי מדובר ברכושו של בעה"ב.

2) ראינו שהש"ך מקשה על התוס' בכתובות (י"א ע"א) מהגמרא בקידושין (מ"ב ע"א). לפי דעת קצוה"ח הקושיה לא מתחילה, שהרי ראינו בדעת הר"ן, שהזכיה היא מדרבנן ולא מדאורייתא, עולה מכאן שקצוה"ח הבין את דברי הר"ן בהבנה הראשונה, ולא כהבנת הש"ך.

4. סיכום

במאמר זה נדונו הנקודות הבאות:

- 1) ישנה מחלוקת ראשוניים בשאלה, האם זכיה מדין שליחות או לא. דעת הר"ן והתוס' מחד, שזכיה מדין שליחות, ודעת הריטב"א מאידך, שזכיה אינה מדין שליחות. בין שניהם דעת הרשב"א שבדעתו נפלה מחלוקת אחרונים, התלויה (לדעתנו) בשאלה כיצד להגדיר שליחות בתרומה, האם להגדיר ששליחות בתרומה חלה בכל מקרה שהתוצאה מן השליחות היא שבעה"ב פטור, או אולי ניתן לומר ששליחות חלה רק כאשר השליח תורם משדהו של בעה"ב, אם נפשוט נקודה זו, נוכל להגיע ליסוד המחלוקת בדעת הרשב"א האם זכיה מדין שליחות או לא.
- 2) הראינו שישנה מחלוקת בשאלה, כיצד להגדיר זכיה מדין שליחות, האם זה משום אגן סהדי, או שמא זה מטעם של גזירת הכתוב, והבאנו נפק"מ בין שתי הדעות.
- 3) הראינו שיש מחלוקת אחרונים בדין זכיה לקטן, האם בכדי שזכיה לקטן תחול צריכה להיות זכיה גמורה, או שזכיה לקטן חלה גם במקרה שבזכות טמונה גם חובה.
- 4) ישנה בעייתיות בהבנת הגמרא הן בקידושין (מ"ב ע"א) והן בנדריים (ל"ו ע"ב), כל אחת מהגמרות הללו ניתן להבין באופנים שונים.